

α΄

Ιστορική
Επισκόπηση

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟ 1881
ΕΩΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ
ΤΟΥ 1930

Η πόλη των Τρικάλων βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της Θεσσαλικής πεδιάδας. Πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού, με οικονομία που στηριζόταν στην γεωργία και την κτηνοτροφία, απελευθερώθηκε από τους Οθωμανούς το 1881. Αρχικά, έφερε την ονομασία Τρίκινη, ή Τρίκη, ή Τρίκα. Ήταν πρωτεύουσα της αρχαίας Εστιαιώτιδας και παλιότερα έφερε το όνομα Δωρίς. Ως Τρίκαλα αναφέρονται για πρώτη φορά στα 1082-1083, όταν ήρθαν και την κατέλαβαν οι Νορμανδοί⁴.

Ο περιηγητής⁵ που επισκέφθηκε τα Τρίκαλα στα 1873, αναφέρει ότι ο πληθυσμός απαρτιζόταν από 10.400 περίπου κατοίκους, εκ των οποίων 7.000 ήταν Έλληνες, 3.000 Οθωμανοί και 400 Εβραίοι. Υπήρχαν επτά χριστιανικοί ορθόδοξοι ναοί και τέσσερα παρεκκλήσια, επτά τζαμιά και τέσσερα μεστζήτσια, τριάντα χάνια, τέσσερα ελληνικά σχολεία, ένα τούρκικο και μία στρατώνα. Επίσης, υπήρχαν και πέντε τεκέδες (ησυχαστήρια Δερβίσιδων) και

⁴ Κατσόγιαννος Νεκτάριος, *Τα Τρίκαλα και οι συνοικισμοί τους*, Εκδόσεις Καρατάσιου, Λάρισα 1992, σελ. 9

⁵ Αυτόθι, σελ.30.

τρία δημόσια λουτρά (χαμάμ). Οι χριστιανοί κατοικούσαν τις συνοικίες *Βαρούσι, Παλιοσάραγο, Τέσσερα κανάλια και Τρία χάνια*, ενώ οι Οθωμανοί τους άλλους μαχαλάδες ανακατεμένοι με ελληνικές οικογένειες. Από το 1885 αρχίζει η ανάπτυξη της πόλης με τη δημιουργία ρυμοτομικού σχεδίου. Ο πληθυσμός, αργά αλλά σταθερά, αυξάνεται συνεχώς. Κάτοικοι από τα γύρω ορεινά χωριά εγκαθίστανται στην πόλη, με πρώτους και περισσότερους τους Βλαχόφωνους⁶.

Στα 1877 πριν από την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στον εθνικό κορμό, το επιτελικό γραφείο του Υπουργείου Στρατιωτικών πραγματοποιεί μια καταγραφή των πόλεων και των χωριών και του πληθυσμού τους. Από αυτούς τους καταλόγους προκύπτει, ότι ο συνολικός πληθυσμός αποτελούνταν από 330.000 κατοίκους περίπου, από τους οποίους 40.000 περίπου ήταν Οθωμανοί και ένα πολύ μικρότερο ποσοστό Εβραίοι. Οι Έλληνες ήταν οι αποκλειστικοί κάτοικοι στις ορεινές περιοχές, υπερίσχυαν επίσης και στον κάμπο και στα περισσότερα αστικά κέντρα. Στον κάμπο οι αγροτικοί πληθυσμοί ήταν γνωστοί ως «καραγκούνηδες», ενώ στις περιοχές των Τρικάλων και της Καρδίτσας ως «κατζανάδες», στην πεδιάδα των Φαρσάλων ήταν κυρίως κολίγοι και «παρακεντέδες» (αγωγιάτες και τεχνίτες) και δούλευαν στα τσιφλίκια. Επίσης, σημαντικός ήταν ο ρόλος των νομάδων κτηνοτρόφων στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική καθημερινότητα της περιοχής. Οι ομάδες των Σαρακατσαναίων, Βλάχων και Αρβανιτοβλάχων οδηγούσαν τα μεγάλα κοπάδια τους στις πεδιάδες της Θεσσαλίας, από τα ορεινά στα πεδινά και αντίστροφα⁷.

⁶ Αυτόθι, σελ. 30, 41.

⁷ Αλλαμάνη Έφη, «Θεσσαλία» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τ. ΙΓ 1833-1881, Εκδοτική Αθηνών 1980, σελ.396-398.

Ο πληθυσμός των Οθωμανών της Θεσσαλίας αποτελούταν από Κόνιαρους, Τούρκους εποίκους, που είχαν μεταφερθεί εκεί λίγο μετά την κατάκτηση της Θεσσαλίας από τους Οθωμανούς στα τέλη του 14ου αιώνα. Το ψηφιδωτό της περιοχής συμπλήρωναν οι νησίδες αρβανίτικου πληθυσμού που ήταν διάσπαρτες στον κάμπο. Στα 1878 με τη συνθήκη του Βερολίνου⁸ η Θεσσαλία παραχωρείται στην Ελλάδα, ωστόσο, η τελική ελληνοτουρκική συμφωνία υπογράφηκε στις 20 Ιουνίου, 2 Ιουλίου 1881.

⁸ «Τον Φεβρουάριο του 1878, ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας έφτανε στο τέλος του. Οι Ρώσοι ως νικητές αναγκάζουν την Οθωμανική κυβέρνηση να υπογράψει την συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, με την οποία θα υλοποιούσαν τα μεγαλεπήβολα σχέδια τους. Ο κίνδυνος όμως μονομερούς επίλυσης του ανατολικού ζητήματος προκαλεί τις έντονες αντιδράσεις της Βρετανίας και της Αυστροουγγαρίας που θεωρούν ότι θίγονται τα συμφέροντά τους. Οι Ρώσοι που αρχικά δεν φαίνονται διατεθειμένοι να υποχωρήσουν, ελπίζουν σε μια γερμανική υποστήριξη που θα συγκρατούσε την Αυστροουγγαρία. Όταν όμως και οι Γερμανοί υιοθετούν τις απόψεις του αντίθετου στρατοπέδου αναγκάζονται τελικά να αποδεχτούν την μερική αναθεώρηση της συνθήκης. Ως εκ τούτου οι μεγάλες δυνάμεις αποφασίζουν να επιλύσουν διπλωματικά το ζήτημα σε συνέδριο το οποίο θα διεξαγόταν τον Ιούνιο του 1878 στο Βερολίνο. Με τη λήξη του συνεδρίου, η ελληνική πλευρά, με διακοίνωση, κάλεσε την Οθωμανική κυβέρνηση να ορίσει τους αντιπροσώπους της για την νέα οριοθέτηση των συνόρων, όμως η Οθωμανική πλευρά απαξίωσε και να απαντήσει. Η στάση αυτή αναγκάζει τον Κουμουνδούρο να απευθυνθεί στις μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες με πρωτεργάτη το Γάλλο υπουργό εξωτερικών Waddington, συνέστησαν στην Οθωμανική κυβέρνηση να τηρήσει τα συμφωνηθέντα. Η Οθωμανική πλευρά, μην μπορώντας να πράξει διαφορετικά, δέχτηκε να συναντηθούν εκπρόσωποι των δύο χωρών στην Πρέβεζα τον Ιανουάριο του 1879. Στις συζητήσεις που διεξήχθησαν οι Έλληνες αντιπρόσωποι έθεσαν ως βάση διαπραγματεύσεως το 13ο πρωτόκολλο που είχε καταθέσει η Γαλλία στο συνέδριο του Βερολίνου και το οποίο έφτανε τα όρια του ελληνικού κράτους έως τα Γιάννενα και τον Όλυμπο. Αντίθετα η Οθωμανική πλευρά ήταν διατεθειμένη να κάνει συνοριακές μόνο παραχωρήσεις που θα περιελάμβαναν τον Δομοκό και την επαρχία Φαρσάλων. Έτσι η Ελλάδα θεωρώντας ότι οι διαπραγματεύσεις απέτυχαν, κάλεσε τις μεγάλες δυνάμεις να μεσολαθήσουν όπως είχαν δεσμευτεί στο συνέδριο του Βερολίνου». Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Λινάρδος Κωνσταντίνος, Το συνέδριο του Βερολίνου(1878) και η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και της Άρτας στο Ελληνικό κράτος (20 Ιουνίου, 02 Ιουλίου1881). www.istorikathemata.com επίσκεψη στις 20/12/15.

Τον Αύγουστο του 1881, ο ελληνικός στρατός αφού ελευθερώνει την Καρδίτσα και τα Τρίκαλα, προχωρεί προς τη Λάρισα και τέλος στις 2 Νοεμβρίου μπαίνει στο Βόλο. Με την απελευθέρωση της Θεσσαλίας δεν βελτιώθηκαν οι συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων, αντίθετα η οικονομική εξαθλίωση των περισσοτέρων από αυτούς συνεχίστηκε και σε πολλές περιπτώσεις έγινε πιο έντονη. Στο πλαίσιο διεκδίκησης μιας νέας ταυτότητας, η οποία συνδεόταν με την προσπάθεια ένταξης της Θεσσαλίας στο νεοελληνικό κράτος, υπήρχε μια τάση να εξαφανιστεί κάθε τι οθωμανικό. Σε αυτό συνέβαλε η υπογραφή της συνθήκης του Βερολίνου, που είχε ως αποτέλεσμα την φυγή των Οθωμανών κατοίκων της Θεσσαλίας, των Κόνιαρων και Οθωμανών, οι οποίοι άρχισαν να εγκαταλείπουν τη γη ξεπουλώντας όλη τους την περιουσία. Οι περιουσίες τους αυτές, περνούν στα χέρια πλούσιων Ελλήνων που προέρχονταν τόσο από τη Θεσσαλία όσο και από την υπόλοιπη Ελλάδα αλλά κυρίως από το εξωτερικό⁹.

Ήδη από το 1880 στην Ελλάδα, έχουν δημιουργηθεί δύο πολιτικά ιδεολογικά ρεύματα. Από τη μια πλευρά ο Χαρίλαος Τρικούπης, που συγκεντρώνει γύρω του τα προοδευτικά στοιχεία της αστικής τάξης και μεγάλο μέρος του λαού, κι από την άλλη το κόμμα του Κουμουνδούρου και στη συνέχεια του Δεληγιάννη (1883) πλαισιωμένο από τους συντηρητικούς. Με τις εκλογές του 1881 ο Τρικούπης παίρνει την πλειοψηφία. Αναδιαμορφώνει τον στρατό και τη διοίκηση και με μια σειρά δημοσίων έργων

⁹ Σημαντική πηγή για το κεφάλαιο της ιστορικής επισκόπησης αποτέλεσε η μελέτη του Κώστα Χαλικιά, *Εκφάνσεις της ληστείας στη ΒΔ Θεσσαλία*, www.woldpress.com, επίσκεψη στις 10/01/2009.

αλλάζει την εικόνα της χώρας. Όμως η οικονομική του πολιτική ευνοεί το μεγάλο κεφάλαιο¹⁰.

Οι πλούσιοι μεγαλοτραπεζίτες και βιομήχανοι του εξωτερικού (Ζάππας, Αβέρωφ, Ζαρίφης, Ζωγράφος Εφέντης, Συγγρός, Χαροκόπος, Τερτίπης) αγόρασαν από τους Οθωμανούς τεράστιες εκτάσεις γης με αρκετά χαμηλό κόστος. Σύμφωνα με τους όρους των συμβάσεων, στους αγοραστής δεν ανήκαν μόνο τα κτήματα αλλά και ό,τι εμπεριεχόταν μέσα σε αυτά, συμπεριλαμβανομένων των 10.000 οικογενειών κολίγων και 7.000 παρακεντέδων, οι οποίοι κατοικούσαν σε 350 περίπου χωριά¹¹. Στα 1882 το 50% περίπου της συνολικής επιφάνειας του κάμπου και το 75% των καλλιεργούμενων εκτάσεων βρίσκεται στα χέρια των τσιφλικάδων. Στις ιδιόκτητες αυτές εκτάσεις, ο μισός αγροτικός πληθυσμός της Θεσσαλίας εργάζεται μέσα σε άθλιες συνθήκες¹².

Οι κυβερνήσεις δεν ήθελαν σε καμία περίπτωση να έρθουν σε σύγκρουση με τους ισχυρούς αυτούς οικονομικούς παράγοντες, αφενός γιατί τους στήριζαν οικονομικά και αφετέρου γιατί οι δικές τους επενδύσεις θα βοηθούσαν στο να προωθηθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πολιτική της κυβέρνησης Τρικούπη, η οποία σε συζήτηση στη Βουλή με θέμα την αντιπαράθεση στο αγροτικό ζήτημα, υποστήριζε τους δύο όρους της «Συμβάσεως περί διαρρυθμίσεως των ελληνοτουρκικών συνόρων», οι οποίοι

¹⁰ Αυτόθι.

¹¹ Λάζαρος Αρσενίου, *Το έπος των Θεσσαλών αγροτών και η εξέγερσή τους (1881-1993)*, Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος Τρικάλων (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Κείμενα και μελέτες, Τρίκαλα 1994, σελ. 24.

¹² Κλιάφα Μαρούλα, *Θεσσαλία 1881-1981, εκατό χρόνια ζωή*, Κέδρος, Αθήνα 1983, σελ. 12.

δέσμευαν την Ελλάδα να μην αλλάξει το προηγούμενο ιδιοκτησιακό καθεστώς. Αποτέλεσμα ήταν η διατήρηση του καθεστώτος εκμετάλλευσης του αγροτικού πληθυσμού από τους τσιφλικάδες και μετέπειτα πολιτευτές¹³.

Η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου στη Θεσσαλία δίνει ζωή στον κάμπο. Οι δύο δρόμοι σε χρήση την εποχή αυτή ήταν αυτός που οδηγούσε από τον Βόλο στα Ιωάννινα περνώντας από τη Λάρισα, τα Τρίκαλα, την Καλαμπάκα και το Μέτσοβο και ο δρόμος που οδηγούσε από τη Λάρισα στη Θεσσαλονίκη. Οι υπόλοιποι, δύσβατοι στην καλύτερη περίπτωση, ένωναν τις διάφορες πόλεις και κωμοπόλεις. Η έλλειψη συγκοινωνίας, της γνώσης των καινούριων μεθόδων στη καλλιέργεια, η ληστεία που μάστιζε τον τόπο και το χαμηλό πνευματικό επίπεδο των κολίγων, δεν επέτρεψαν την ανάπτυξη της Θεσσαλίας¹⁴. Η φτώχεια των Θεσσαλών αγροτών επιδεινώνεται με τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Τα Οθωμανικά στρατεύματα, οργανωμένα από τους Γερμανούς αξιωματικούς, καταλαμβάνουν τη Θεσσαλία την άνοιξη του 1897. Με την επέμβαση των ξένων δυνάμεων υπογράφεται ανακωχή και λίγους μήνες αργότερα οι Οθωμανοί εγκαταλείπουν τη Θεσσαλία, την οποία όμως στο μεταξύ έχουν κάψει και λεηλατήσει¹⁵.

Πιο συγκεκριμένα στην πόλη των Τρικάλων, εγκαθίστανται Έλληνες που έρχονται από τη Ρουμανία, την Αίγυπτο, τη Ρωσία, την Κωνσταντινούπολη, τη Γαλλία και την Αμερική. Λόγω της

¹³ Αυτόθι, σελ.46.

¹⁴ Βαγγέλης Πρόντζας, *Οικονομία και γαιοκτησία στη Θεσσαλία (1881-1912)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992, σελ. 75-89.

¹⁵ Κλιάφα Μαρούλα, *ο.π.*, σελ. 12.

μεγάλης οικονομικής τους δύναμης γίνονται κάτοχοι τεράστιων εκτάσεων γης τις οποίες αγοράζουν από τους πλούσιους Οθωμανούς. Επιπλέον, φέρνουν άλλες συνήθειες διαφορετικές από αυτές των ντόπιων. Ο ερχομός του 20ού αιώνα βρίσκει το κεντρικό τμήμα της πόλης εντελώς αλλαγμένο με τη δημιουργία νέων οικοδομικών τετραγώνων. Η ανώτερη κοινωνικά τάξη κάνει πιο έντονη την παρουσία της χτίζοντας σπίτια με νεοκλασικά πρότυπα. Αναπτύσσονται δραστηριότητες σε όλους τους τομείς, ιδιαίτερα όμως στο εμπόριο. Οι νέοι αυτοί κάτοικοι, από τα πρώτα χρόνια της πολιτογραφησεώς τους, επιβάλλονται και κυριαρχούν, ώστε να αποτελέσουν την αστική τάξη των Τρικάλων¹⁶.

Στις ορεινές περιοχές και ιδιαίτερα στα χωριά του Ασπροποτάμου, οι κάτοικοι ασχολούνται με την κτηνοτροφία και τις σχετικές μ' αυτή βιοτεχνίες. Αναπτύσσουν την τυροκομία και τα στερεά μάλλινα υφάσματα τα οποία πωλούν στα παζάρια. Μέσα από αυτή τους τη δραστηριότητα, αποκτούν μια κάποια οικονομική άνεση που τους επιτρέπει να σπουδάσουν τα παιδιά τους. Τα λίγα παιδιά αγροτών που έχουν καταφέρει να σπουδάσουν, γυρίζουν στον τόπο τους και βοηθούν τους κολίγους να συνειδητοποιήσουν την θέση τους και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Άλλωστε και το γενικότερο κλίμα είναι ευνοϊκό διότι γίνεται πια φανερή η ανάγκη μιας γενικής μεταρρύθμισης στην πολιτική ζωή της χώρας. Τον Αύγουστο του 1909 γίνεται η επανάσταση στο Γουδί από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και λίγο αργότερα εμφανίζεται στο προσκήνιο της πολιτικής ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Την ίδια εποχή στη Θεσσαλία οι κολίγοι οργανώνονται. Ήδη

¹⁶ Τριανταφύλλου Ι. Θεολόγης, *Τα παλιά Τρίκαλα, αναμνήσεις και ιστορήματα*, Τρίκαλα 1977, σελ. 103.

από το 1907 έχει ιδρυθεί στα Τρίκαλα γεωργικός σύνδεσμος με κύρια επιδίωξη την απαλλοτρίωσητσιφλικιών. Στη συνέχεια, ανάλογες κινήσεις γίνονται σε όλες τις Θεσσαλικές πόλεις¹⁷.

Σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών Τρικαλινών, στα 1915 κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα αυτοκίνητα. Στα 1918 αρχίζουν να κυκλοφορούν στην πόλη τα πρώτα μικρά αυτοκίνητα τύπου «Φορντ». Πριν από την εμφάνιση και χρήση των αυτοκινήτων, αλλά και για πολλά χρόνια μετά, το μοναδικό μέσο συγκοινωνίας ήταν ο Θεσσαλικός σιδηρόδρομος που άρχισε να λειτουργεί από το 1887. Με αυτό τον τρόπο γινόταν η διακίνηση επιβατών και εμπορευμάτων για την Καλαμπάκα, την Καρδίτσα, καθώς και για το λιμάνι του Βόλου, το οποίο ήταν σημαντικό εμπορικό κέντρο της χώρας. Η συγκοινωνία με τα ορεινά χωριά γινόταν με τα υποζύγια ενώ με τα χωριά του κάμπου με κάρα¹⁸.

Βασικός συντελεστής της εμπορικής κίνησης στη Θεσσαλία κατά την περίοδο 1881-1910, μα και αργότερα ως το 1940, είναι οι εμποροπανηγύρεις, οι οποίες κρατούν μια βδομάδα κι όπου γίνονται κυρίως αγοραπωλησίες ζώων. Αξίζει επίσης να αναφέρουμε, ότι στον τομέα της επιχειρηματικότητας κατά την περίοδο αυτή έχουμε έντονη δραστηριότητα. Στα 1896 ιδρύεται από τον Χρ. Ζωγράφο το πρώτο εργοστάσιο ζάχαρης στην Ελλάδα, στα κτήματά του στη Ζωγραφία, το οποίο όμως έκλεισε το 1909. Επίσης, στα 1887 Ο Ζωγράφος ιδρύει ορυζοποιείο στη Λαζαρίνα, ενώ στα 1885 οι αδελφοί Αγαθοκλή ιδρύουν στα Τρίκαλα υδρόμυλο. Επιπλέον, στα Τρίκαλα από το 1883 υπήρχε κρατικό

¹⁷ Βαγγέλης Πρόντζας, ο.π., σελ. 138.

¹⁸ Τριανταφύλλου Ι. Θεολόγης, ο.π., σελ. 18.

Καπνοκοπτήριο, όπου εργάζονταν πολλές νέες κοπέλες κατασκευάζοντας χειροποίητα τσιγάρα. Μια από τις πολύ μεγάλες βιομηχανικές μονάδες ήταν η Υφαντουργική Τρικάλων των υιών Ιωάννου Τεγοπούλου Α.Ε. όπου εργάζονταν γύρω στα 300 άτομα, κυρίως προσφυγοπούλες. Στις δεκαετίες 1920 και 1930 ιδρύονται επιχειρήσεις όπως Ψυγείο παγοποιείο Κλιάφα, Κρατικό Πριστήριο στο Περούλι κ.α¹⁹.

Στα 1908 ιδρύεται στον Βόλο το «Ανώτερο Παρθεναγωγείο». Η ίδρυση του σχολείου αυτού αποτέλεσε σταθμό για την παιδεία, διότι οι μαθήτριες διδάσκονται για πρώτη φορά τη δημοτική γλώσσα, διαβάζουν αρχαίους συγγραφείς από μεταφράσεις και μορφώνονται σύμφωνα με τις κοινωνικές και πνευματικές ανάγκες της εποχής. Η δημιουργία ενός τόσο προοδευτικού σχολείου στη Θεσσαλία, η αγροτική επανάσταση στο Κιλελέρ στις 6 Μαρτίου του 1910 και η ίδρυση εργατικών κέντρων στον Βόλο (1905) και στη Λάρισα (1910) δείχνουν πως ο Θεσσαλικός λαός, τριάντα μόλις χρόνια μετά την απελευθέρωσή του από τους Οθωμανούς, ήταν έτοιμος να υιοθετήσει μαζί με τους υπόλοιπους Έλληνες τα ιδεολογικά ρεύματα του Δυτικού πολιτισμού²⁰.

¹⁹ Πηγή: Κλιάφα Μαρούλα, προσωπική αφήγηση.

²⁰ Κλιάφα Μαρούλα, ο.π., σελ. 13.